

Ansættelsen til mølleskyld i Christian V.s matrikel.¹⁾

AF

HOLGER HJELHOLT.

FREDERIK III.s matrikel af 1664 følte man hurtigt trang til at få erstattet med en bedre. Da den var baseret på opgivelser om landgilden, og da en gård meget vel kunde være ansat for samme landgilde som en anden af langt bedre beskaffenhed, måtte det blive dobbelt tyngende for de »højt-skyldede« gårde, at skatterne kom til at stå i forhold til landgilden. Der indkom også talrige klagemål herover, og regeringen besluttede derfor at skride til en almindelig opmåling og vurdering af al landbrugsjord som grundlag for en ny matrikel. I årene 1681 og 1682 foretoges dette arbejde for Sjælland og Fyn, 1683 for Jylland. Men der hengik dog endnu flere år, før den ny matrikel blev gjort færdig og kunde afløse den gamle som skattegrundlag. Det var ikke blot markjord, men også eng

¹ Den følgende undersøgelse er i det hele og store skrevet for over en halv snes år siden og var bestemt til at skulle indgå som led i et arbejde om møllernes historie. Som forstudier til dette har jeg i tidens løb offentliggjort en række mindre afhandlinger i forskellige lokalhistoriske årbøger. Når jeg nu offentliggør også nærværende stykke af det planlagte større arbejde, er grunden den, at jeg mistvivler om nogen sinde at fa dette arbejde fuldført. Muligvis vil jeg dog engang senere her i Historisk tidsskrift yderligere kunne få lejlighed til at give en oversigt over den gennem tiderne gældende lovgivning på møllervæsenets område, navnlig for så vidt angår to meget interessante punkter: 1) Adgangen til at drive møllernæring og 2) hvor vidt kunderne var pligtige til at lade male på bestemte møller, d. v. s. om der her i landet herskede mølletvang.

og skov, overdrev og anden herlighed, der ved den nye matrikel vurderedes og ansloges til hartkorn. Arbejdet med og de nærmere regler for ansættelsen af møllerne til hartkorn er det, som skal danne emnet for denne undersøgelse¹.

I punkt 4 af den instruks, som 16. april 1681 udfærdigedes for kommissærerne ved landmålingen for Sjælland og Fyn, hedder det — under henvisning til punkt 10 af instruksen af samme dato for landmålerne og skriverne —, at når vand- og vejmøllernes jorder, enge, skove, overdrev m. m. var anslået og beregnet til hartkorn, skulde der gøres udførlig rede for selve møllerne, men de skulde ikke anslås til hartkorn. Der skulde anføres, hvem møllerne tilhørte, og hvilken frihed ejerne havde på dem, og der skulde noteres, hvor stort det distrikt var, som en mølle betjente, »på det vi om dennem, som om alt andet, kunne have udførlig underretning«². I punkt 10 af landmålernes instruks befaledes det, at det ved hver mølle skulde efterforskes, om den kunde bruges vinter og sommer, hvor mange kværne den havde, og hvor mange hjul den dreves med, om vandet samlede og lededes med arbejde og bekostning til møllen, eller om det af naturen havde et højt og stærkt fald til møllen. Det skulde endvidere optegnes, hvilke der var græsmøller, og hvilke der var skvatmøller. På lignende måde skulde der gøres rede for vejmøllernes beskaffenhed³. Da instruksen for kommissærerne ved kongelig befaling 15. februar 1682 ændredes noget,

¹ Af nyere litteratur om matrikuleringen henvises til Gunnar Knudsen: De danske matrikler og deres benyttelse ved historiske undersøgelser (Fortid og nutid II. bd.; ny udgave i Tidsskrift for opmålings- og matrikelvæsen. 1931), H. Hjelholt: Den jydsk landmålingsmatrikel (Samlinger til jydsk historie og topografi. 4. rk. III. bd. 1917—19), Carl Christiansen: Bidrag til dansk statshusholdnings historie under de to første enevoldskonger. II. 1922 (S. 488—508) samt den af Svend Aakjær forfattede indledning til Henrik Pedersen: De danske landbrug, fremstillet på grundlag af forarbejderne til Christian V.s matrikel 1688. (1928).

² Instruksen er trykt hos Henrik Pedersen: De danske landbrug S. 30*—33*.

³ Denne instruks er ligeledes trykt hos Henrik Pedersen S. 25*—30*. — Skvatmøller er små vandmøller (sml. Danske lov 5-11-4), og græsmøller er møller, der ikke måtte male om somren (sml. Danske lov 5-11-2).

blev det også pålagt kommissærerne at notere i deres protokoller, hvor der var så megen vandkraft, at der med fordel kunde oprettes kobber- og papirmøller eller andre sådanne værker og manufakturer¹.

I de instrukser, som den 24. marts 1683 udfærdigedes for de jydsk landmålingskommissioner, genfindes for møllernes vedkommende lignende punkter som i instrukserne for de sjællandske og fynske². I overensstemmelse med disse befalinger finder vi også, at der i landmålingsforretningerne fra disse år, de såkaldte markbøger, er gjort rede for de enkelte vandmøllers beskaffenhed. Oplysningerne kan, som venteligt er, være af noget forskelligartet natur og være mere eller mindre udførlige, men væsentlig angår de naturligvis de punkter, hvorom instrukserne havde spurgt. Som eksempel på en møllebeskrivelse kan henvises til den hos Henrik Pedersen: *De danske landbrug* s. 56* f. og 60* anførte beskrivelse af Ovst mølle i Helsted, Borup sogn, Støvring herred.

Ansættelsen af møllerne til hartkorn kom ikke til at foregå på samme måde i Jylland og på Sjælland-Fyn. I Jylland skete den samtidig med den almindelige matrikulering, men på Sjælland-Fyn udsattes den til efter denne, og der nedsattes særlige kommissioner til at foretage den. Vi skal først undersøge, hvorledes den foregik for Jyllands vedkommende.

Landmålingsforretningerne for Jylland fra året 1683 blev i flere henseender ikke befundne tilfredsstillende. 1685 foresloges det derfor, at der skulde udnævnes kommissioner til at revidere dem, og i forestillingen herom siges, at disse kommissioner ligeledes skulde sætte møllerne for en vis takst³. Ved udnævnelsen af revisionskommissionerne i foråret 1686 blev det også befalet kommissærerne at indsende betænkning om, hvor højt enhver mølle — bortset fra dens ager og eng, som straks skulde be-

¹ Sjællandske tegnelser 1681—82 fol. 277. Henrik Pedersen: *De danske landbrug*. S. 21*.

² Henrik Pedersen: *De danske landbrug*. S. 33* ff. og s. 40* ff.

³ Forestillingen af 3. august er trykt hos Henrik Pedersen: *De danske landbrug*. S. 44*—47*.

regnes — kunde sættes »efter sin belejlighed, både med at holde vedlige og med malegæster«¹.

Fra en af disse revisionskommissioner, den Koldinghusiske, findes der en lidt udførligere beretning om den metode, som den brugte ved beskrivelsen og taksationen af møllerne, og det vigtigste heraf skal anføres². Møllernes pløjjord og eng var bleven opført lige med anden avling ved hovedgårde og byer, hvor den var beliggende. Derimod var selve møllerne bleven opførte i en særlig protokol, og enhver var »antegnet«, sådan som kommissærerne havde befundet den, med under- eller overfaldshjul, vand og malegæster, og om den var let eller besværlig at holde vedlige. Stenenes bredde eller hjulenes højde var dog ikke bleven beskrevet, fordi man havde fundet, at der var de møller, der havde mindre stene, end vandet og hjulene formåede at føre. Hvor der var opført underfaldshjul eller store eller brede overfaldshjul, var stenene almindeligvis bredere, end hvor andre overfaldshjul drev værket, og der kunde males langt mere på samme tid end med de små hjul. Bekostningen ved vedligeholdelsen var heller ikke bleven opført »stykkevis« eller ansat til penge, da dette vilde blive alt for vidtløftigt. Tilmed var det ved en del møller så vanskeligt, at det, de lod forfærdige af ny et år, brød ud det samme eller næste år, men undertiden kunde det vel stå længere, som forholdene var til. Efter den befundne beskaffenhed havde de antegnet ethvert sted for hartkorn, som det syntes dem, at det kunde kontribuere »lige ved andet jordegods«.

For den Koldinghusiske kommissions vedkommende eksisterer der da også en særlig protokol, indeholdende møllernes beskrivelse og taksation: »Møllernes takst, indrettet ved den Koldingske landmålingskommission udi Stjernholms amt, endel

¹ Kgl. befaling 3. april 1686. Jydske tegnelser 1682—87, fol. 370 b ff.

² Relation fra de Koldinghusiske kommissærer af 7. decbr. 1686, lagt ved deres skrivelse af 8. decbr. til rentemesteren (Pk. Breve, dokumenter og akter vedk. landmålingskommissionerne til den ny matrikuls indrettelse 1681—88 III. 3. Rentekammerarkivet A. a. VI. 2). Sml. Rentekammerordre 10. juli 1686 (Kopibog for Århus og Ribe stifter litr. E fol. 371).

af Koldinghus amt, så og endel udi Silkeborg og Skanderborg amter. Anno 1686¹. Men ellers findes beskrivelsen og taksationen af møllerne indførte i de såkaldte modelbøger sammen med ansættelsen af jorderne. I nogle henseender indeholder den her givne beskrivelse mindre, i andre mere end den, der haves i markbøgerne. Udførligere er den vistnok navnlig, hvad angår vedligeholdelsen af møllerne og sogningen til dem, de to punkter, som særlig var fremhævet i befalingen til kommissærerne. Beskrivelsen er vel også i det hele noget mere ensartet end markbøgernes. At der ved ansættelsen til hartkorn er gået frem efter bestemte regler, har jeg ikke kunnet se. Bemærkningen i relationen fra de Koldinghusiske kommissærer tyder nærmest på, at skønnet har været det afgørende. Gennemgående er det nye hartkorn meget lavere end det i Frederik III.s matrikel opførte.

Taksten for møllernes maling indstilledes sammen med den øvrige matrikel til kongelig approbation ved forestilling af 28. april 1688 og billigedes som denne ved resolution 8. maj mod en forhøjelse af $\frac{1}{16}$ ². Denne forhøjelse findes anført i modelbøgerne nedenunder de første tal. I forestillingen bemærkedes, at fremfor i de andre provinser var ansat »for en vis årlig takst udi penge eller for hartkorn en og anden måde, man sine indkomster med sær omkostning beneficerer, og som ej nogen tid har været ansat i sødskendeskifte«; her nævnes bl. a. stampe-møller. Den kongelige resolution bestemte dog, at sådant skulde lades uberegnet »at animere andre til desliges fortsætning til landsens bedste«. — Vejrmøllerne var som forud nævnt bleven ansat til hartkorn på samme måde som vandmøllerne. Ved ordrer til amtsskriverne i Jylland fra slutningen af juli måned påbødes det, at skatterne skulde opkræves efter den ny matrikel fra og med juli kvartal³.

¹ Protokollen findes i matrikulsarkivet og har nr. 1761.

² Orig. kgl. resolution af 8. maj 1688 i rentekammerarkivet.

³ Se min artikel »Den jydsk landmålingsmatrikel« (Saml. t. jydsk hist. og topografi. 4. rk. III. bd. S. 423).

Om taksationen af møllerne i Sjællands og Fyns stifter er der adskilligt mere at bemærke end om taksationen i Jylland. I en forestilling af 7. maj 1684 om den takst, der skulde følges ved hartkornsansættelserne, hedder det til slut, at hvad fiskerierne og mølleskylden angik, forekom det ikke rentekammeret, at det kunde anslås til hartkorn. Det var rimeligst at vente med dette, til alt det andet var beregnet og anslået til hartkorn, »hvorefter da kunde gøres en udtoget af kommissionerne, hvor og ved hvad sted sådant fandtes, og siden efter des beskaffenhed sættes for noget vist, ligesom det befandtes at kunne være og over des bekostning sin ejermand profitere¹. Da den ny matrikel for Sjælland og Låland-Falster i foråret 1686 indstilledes til kongelig approbation, udtaltes det i forestillingen, at »møllernes takst beror endnu på en vis allernådigste anordnede kommission, som kan fornemme om forråd af vand, og at flere møller ej ligger hverandre for nær, og mængde af møllegæster og med magelighed at holde vedlige«. I overensstemmelse hermed bestemte resolutionen, at møllerne — bortset fra deres ager og eng, som var særlig ansat til hartkorn — foreløbig skulde blive ved deres gamle takst, »indtil den kommission, som vi udi hvert amt derover allernådigst ville ordinere, bliver fuldendt². I matriklen for Fyn og Langeland, der først approberedes 8. maj 1688 — samtidig med den jydsk —, er heller ikke opført hartkorn af møllernes maling. Det hedder i den pågældende forestilling, at dette bliver sat ved en særlig kongelig kommission³.

Om besigtigelsen af vandmøllerne udgik der befaling til amtmændene i året 1687, nemlig den 22. august til amtmændene i Sjælland og Låland og den 6. decbr. til amtmændene på Fyn⁴. I hvert herred skulde herredsfogden og to af de troværdigste bønder i hvert sogn lade udforske om enhver vandmølles til-

¹ Orig. kgl. resol. 7. maj 1684. Forestillingen synes vel nok at angå hele landet, men den blev dog ikke af betydning for Jyllands vedkommende.

² Orig. kgl. resol. 9. marts 1686.

³ Orig. kgl. resol. 8. maj 1688.

⁴ Rtk. eksped. prtk. nr. 6 (30. aug. 1685—24. apr. 1688) s. 380 f. Ordren er dateret 22. aug. 1687, men derefter står bemærket, at befalingen til amtmændene på Fyn er dateret 6. decbr. 1687.

stand i følgende poster: Om den havde nok af vand både vinter og sommer, om det kom fra kilder, åer eller søer, om det mod stor regn ikke kunde holdes, om møllen faldt let eller besværlig at dæmnes og dæmningen at holde vedlige, om den altid måtte gå eller var en græsmølle, om der var nok af møllegæster, og hvilke der fornemmelig søgte did, om den havde særlige kommoditeter med fiskeri, om den gik med over- eller nedfaldsvand, hvor mange kværne den havde eller kunde have, m. m., »som kan agtes at gøre forskel på den ene mølles godhed imod den anden«. Denne besigtigelse skulde foregå både, hvor der nu fandtes møller, og hvor der før havde været sådanne. Besigtigelserne skulde derpå kritisk gennemgås af amtmanden sammen med amtsskriveren, hvorefter de skulde indleveres i rentekammeret. Når de alle var indkomne, skulde de på en vis tid foretages af samtlige amtmænd, for at der ved taksationen af møllerne til hartkorn kunde træffes en ret ligning og proportion efter kommoditeter og inkommoditeter.

Denne befaling gjaldt som anført kun besigtigelsen af vandmøllerne, og der nævnes i den intet om vejmøllerne. Tilskyndelsen til også at lade foretage en besigtigelse af disse synes at være kommen fra kongen under en rejse gennem Falster, hvor der fandtes fuldt op af vejmøller¹. I en relation til rentemesteren af 20. novbr. 1687 fra amtsskriveren og fra ridefogden i Nykøbing amt om de her befindende vejmøllers tilstand anføres rentemesterens ordre herom, dateret Nykøbing slot 22. oktbr. s. å.² I denne ordre hedder det, at kongen på sin rejse gennem Falster til Nykøbing har befalet, at man skal erkyndige sig om de der på landet værende vejmøller på følgende måde: Møllens navn, hvor den er beliggende, og hvem grunden, hvorpå den står, tilhører, den nuværende ejermands navn, hvor længe han har haft den i brug, hvem der har hjemlet ham den, og

¹ Se min artikel: Var møllerne på Falster selvejere? (Lolland-Falsters hist. samf. arbog for 1919. S. 92—100).

² Relationen findes i læg III. 3 i pk. Diverse breve, dokumenter og akter vand-, vejr- og hestemøller vedk. [1680—1848] III—IV. Rentekammerarkivet A. a. VI. 4.

hvilke adkomstbreve han har på den. Endvidere hvor megen skyld der årlig gives af møllen, og hvor mange sogne enhver mølle kan betjene med maling. — Med hensyn til et af disse punkter, det sidste, erklærer relationen dog, at der ingen sikker oplysning kunde skaffes, thi det var kun få bønder, der til stadighed søgte samme mølle. De søgte snart den ene, snart den anden, hvor de bedst kunde få malet. De fleste møller var også i så slet tilstand, at de af en og anden mangel undertiden blev aflægs og ikke kunde male, førend de ved lejlighed igen blev reparerede. Bonden nødtes derfor til at søge andre møller, selv om han måtte køre længere vej med sit korn, før han kunde få malet.

Denne beskrivelse af vejmøllerne i Nykøbing amt kom imidlertid ikke til at danne grundlag for nogen taksation. Men den 17. marts 1688 udgik der en almindelig befaling til alle amtmænd på Sjælland, Fyn og Låland-Falster om at besigtige vejmøllerne og tillige taksere dem til hartkorn at skatte efter¹. Som begrundelse herfor anfører befalingen, at vejmøllerne gav ikke mindre indkomst end vandmøllerne, »endog de er ikke den vidtløftige dæmning undergiven, som ved en og anden vandmølle falder«. De vejmøller skulde besigtiges, som malede mere end ejermændenes eget korn. Besigtigelsen skulde foretages så vidt muligt på samme måde som for vandmøllernes vedkommende efter ordren for disse 22. aug. 1687, og forretningerne herover burde indleveres i rentekammeret inden 1. maj.

Medens befalingen om vandmøllerne kun krævede en besigtigelse foretagen — disse besigtigelser indkom formentlig i løbet af årene 1687 og 1688 —, påbød befalingen om vejmøllerne som sagt både en besigtigelse og en hartkornsansættelse af disse. Om en sådan derefter har fundet sted overalt, kan imidlertid ikke afgøres, idet kun de forretninger, der angår Låland-Falster, ses at være bevarede. Det skal dog nævnes, at i en skrivelse af 19. marts 1690, ved hvilken amtmanden over Københavns amt indsender taksationen over de derværende vandmøller, refererer

¹ Rtk. eksped. prtk. nr. 7 (16. sept. 1687—23. april 1689) s. 34 f.

han sig — også med hensyn til vejmøllerne — til en forretning, som i maj 1688 skal være bleven indleveret i rentekammeret¹. Taksten for vejmøllerne approberedes først samtidig med vandmøllernes. Deres taksation foretoges formentlig også først endelig på samme tid som vandmøllernes, der skete i henhold til kongelig ordre af 23. april 1689 (se nedenfor). Det blev kun for Fyn og for Låland-Falster, at vejmøllehartkorn blev gældende. For Sjælland forblev det ved det gamle forhold, at vejmølleskyld ikke opførtes, enten der nu har fundet nogen hartkornsansættelse sted ifølge ovennævnte ordre eller ikke. Grunden til denne forskel ses ikke. Den kan muligvis søges i vejmøllernes større betydning på Fyn og Låland-Falster. Navnlig det sidste sted var de, som ovenfor fremhævet, dominerende.

Hvorledes blev der nu i enkeltheder gået frem ved hartkornsansættelsen af møllerne, vejmøllerne som vandmøllerne?

For Låland-Falsters vedkommende er som sagt de forretninger over vejmøllerne bevarede, som indleveredes efter ordren 17. marts 1688. For Ålholm og Maribo amter indsendte amtmanden J. E. v. Reichou den 22. maj s. å. beskrivelse over de enkelte møller. Beskrivelsen var bygget på de besigtigelser, som forud var foretagne af herredsfogderne og dertil af sognene udvalgte mænd — to mænd af hvert sogn, hvor der befandtes vejmøller. I beskrivelsen anføres møllens ejer og bruger, bygningens og møllestenenes tilstand, hvor møllen har sin søgning fra, m. m. Desuden opføres møllens landgilde i tønder mel, og halvdelen af landgilden angives efter gammel skik som hartkornet. Om nogen anden taksation er der ikke tale². For Halsted klostets amt og for Nykøbing amt indsendtes besigtigelserne over møllerne af stiftamtmanden Marcus Gjoe, der udførte de

¹ Denne amtmandens skrivelse findes under nr. 1 i »møllebogen« (nr. 1866 i matrikulsarkivet).

² Beskrivelsen tillige med de forud foretagne besigtigelser findes i leg III. 3 i den ovenfor nævnte pk. Diverse breve, dokumenter og akter vand-, vejr- og hestemøller vedk. [1680—1848].

enkelte møller har skrevet, hvor højt han mente, enhver kunde sættes i hartkorn¹.

I forretningen over Nykøbing amt ses det, at Marcus Gjoe hos rentekammeret har anmodet om forskellige oplysninger i anledning af taksationen. Der anføres nemlig her en rentekammerskrivelse til ham af 31. marts 1688². I denne skrivelse hedder det, at de vejrmøller, som var under hovedgårdstakst, alligevel skulde takseres, både fordi gårdene kunde blive ufri, og fordi »proprietærerne« mulig kunde begære, at de måtte anses for bøndergårde. Med de vejrmøller, der tilhørte kongens egne bønder, burde der bedst forholdes således, »at hvor vejrmøller må betjene malingen, de da sættes hver for vis hartkorn, lidet eller meget efter des importantz, og om nogen skulde afgå, gik deres hartkorn på de stående, som da bekommer deres næring. Og om end bonden havde beneficium ved vejrmøller tilforn, som han kunde have, så er det ikkun en i sær, og det er avlingen, han skal have sin gårds skatter af«.

Efter modtagelsen af denne skrivelse befalede Marcus Gjoe 3. april ridefogden at syne vejrmøllerne sammen med herredsfogden i hvert herred samt 8 mænd. Han bemærkede, at da der ingen takst præcis var sat, eller fremgangsmåde ved hartkornsansættelsen angiven, fandt han, at den gamle matrikel burde følges, og i øvrigt skulde man rette sig efter de af regeringen givne ordrer. Ridefogden affordrede derefter amtstuen den gamle matrikel, men da han aldeles ikke kunde nå til nogen oplysning eller underretning af denne, henstillede han i sin relation til stiftamtmanden, at denne selv reducerede møllerne til hartkorn. Han skrev desuden: »Vores uforgribelige og ydmygste betænkende« er den, at møllerne er mange, og at der derfor var mange familier at »holde vedlige«; de fleste både af møllerne og af ejerne var fattige og arme folk, og skulde de komme til at skatte noget højt, var det at befrygte, at den største del, som

¹ Besigtigelsen for Nykøbing amt findes i den lige nævnte pk. i læg III. 3, den for Halsted klostres amt er indhæftet som litr. D i »Nye takster over møllerne udi Fyns stift . . .« i samme pk. læg III. 2.

² Denne er indført i Fyns kontors kopibog (1688—89) litr. C fol. 41 b f.

stod næsten på faldende føde, ganske gik under. Den menige mand vilde da få stor besværing med at få sit fattige brødkorn malet, da de fleste møller kun var forsynede med ganske slet redskab og ikke således indrettede, at de kunde male med alle slags vind. — Denne henstilling om ikke at ansætte vejmøllerne for højt til hartkorn fulgte stiftamtmanden, idet han beregnede en ottendedel af landgilden som hartkornet. Denne takst er som nævnt tilføjet udfør hver mølle i forretningerne over Nykøbing og Halsted klostres amter. I den sidste, dateret 23. maj 1688, skriver stiftamtmanden til slut, at den foretagne ansættelse var, hvad han efter kongens ordre havde kunnet eragte, at møllerne kunde beregnes i hartkornsskat: en tønde mel til enhver skæppe hartkorn, »hvilket endda efter apparentz og en med anden omstændigheder snarere er at fejle end at kunne erholde, men underkastes alting til Hans Majestæts approbation eller korrektion . . .«.

Kongens »approbation eller korrektion« af vejmøllehartkornet lod dog vente på sig. Den 23. april udgik der som tidligere sagt en kongelig befaling til amtmændene »anlangende møllerne at anslå udi hartkorn og vis takst«¹. Denne befaling synes kun at omhandle vandmøllerne. Det udtales i den, at møllerne og deres maleværk vel ifølge ordren af 22. august 1687 er blevne besigtigede, men de er endnu ikke anslåede til hartkorn. Det befales derfor hver provinses amtmænd at træde sammen og efterse de til rentekammeret indkomne besigtigelser, som nu bliver dem oversendte. De skal derefter konferere om, »hvorledes møllerne kan sættes til sådan stående takst udi hartkorn med lighed over alt i det ene amt imod det andet, så at hverken vi udi vores interesse skulde for meget afgå, og møllerne kunde vedblive«. Forretningen herover skulde så indsendes til rentekammeret til kongelig ratification, så at skatterne kunde blive opkrævede derefter.

Den forretning, som indkom for Låland-Falsters vedkom-

¹ Rtk. eksped. prtk. nr. 7 (16. septbr. 1687—23. april 1689), s. 469 f. Befalingen angives at være sendt til alle amtmænd i landet, men kan kun angå Sjælland, Laland-Falster og Fyn.

mende, er dateret 12. septbr. 1689 og underskreven af stiftamtmanden og af amtmand J. E. v. Reichou¹. De skriver, at efter den kongelige befaling har de eftersat de tilsendte besigtigelser og konfereret om, hvordan møllerne kunde ansættes til hartkorn. Dette er så sket på retteste og bedste måde, de kunde eragte. Forretningen omfatter både vand- og vejmøllerne og henviser til de over disse foretagne besigtigelser. For vejmøllerne i Nykøbing amt og Halsted klosters amt er taksten den, som opførtes i de indsendte forretninger fra 1688, og den samme beregningsmåde, som her brugtes, er fulgt ved taksten for vejmøllerne i Ålholm og Maribo amter. Hvorledes der er gået frem ved vandmøllernes taksation, kan ikke ses. Taksten for disse er gennemgående meget lavere end den i matriklen af 1664, ofte omkring halvdelen af denne. Også møllerne under hovedgårdstakst er ansatte. De øde møller er ikke beregnede. For Ålholm og Maribo amter udgør vandmøllernes hartkorn 23 td. 1 skp. — eller 27 td. 1 skp., når Røde mølle (Østofte sogn, Fuglse herred), som er bevilliget at høre under hovedgårdstakst, medregnes —, vejmøllernes 41 td. 3 skp. I Halsted klosters amt findes ingen vandmøller. Vejmøllernes hartkorn her er 24 td. 2 skp. For Nykøbing amt er vandmøllernes hartkorn 15 td., vejmøllernes 28 td. 4 skp.² For hele Låland-Falster er vandmøllernes hartkorn i alt 38 td. 1 skp. — med Røde mølle 42 td. 1 skp. —, vejmøllernes 94 td. 1 skp., altså over dobbelt så stort som vandmøllernes.

For at taksere møllerne i Fyns stift samledes de derværende amtmænd den 24. og 25. maj 1689 på Odense slot, hvor de

¹ Forklaring over vand- og vejmøllerne udi Låland og Falster som litr. C i hæftet »Nye takster over møllerne udi Fyns stift« i den tidligere nævnte pk.

² Nykøbing amts mølleskyldshartkorn angives, formentlig ved en fejlregning, til 52 td. 4 skp. i en ordre af 15. juli 1690 til amtsskriveren (Fyns stifts kontors ordre- og missivebog litr. D fol. 164). Denne sum findes også, naturligt nok, på den af renteskriveren forfattede og samtidig daterede takst på møllerne, der ligger som bilag nr. 2 til Nykøbing amts kontributionsregnskab for 1690. Summen 52 td. 4 skp. er dog her senere rettet til det rigtige: 43 td. 4 skp.

efterså og eksaminerede de af herredsfogderne det forrige år indgivne beskrivelser over møllerne. Ved indsendelsen til rentekammeret af deres taksation, der omfatter både vand- og vejr-møllehartkorn — også møllernes jordskyld er opført —, bemærkede de følgende om ligningen: De havde efter den befundne beskaffenhed lignet den ene mølle imod den anden i henhold til enhvers »kommoditet« med vand, åers, søers, bækkes eller dammes beskaffenhed, og med søgning af købstad eller landbo-mænd¹. De fremhævede, at de allerfleste af møllerne var i en ganske slet tilstand og mangelfulde, somme i en, somme i en anden måde. De havde tilforn været ansatte langt over deres evne og måtte let blive øde, hvis de skulde vedblive at skatte således. Hertil havde deres nuværende taksation taget hensyn. I sammenligning med den gamle viser denne da også en betydelig nedgang. De møller, der hørte under hovedgårdstakst, havde de ikke ansat til hartkorn, men de modtog senere en befaling om at gøre dette og indsendte 22. august en taksation også over disse². De skrev om dem, at de fleste kun var af ringe næring, væsentlig opsatte til maling af, hvad der kunde forbruges til gårdens fornødenhed. Øde møller var lige så lidt beregnede som på Låland-Falster. — Mølleskyldshartkornet for Fyn var lidt over 700 td., og som liggende under hovedgårdenes takst anføres godt 80 td.³.

¹ Se hæftet Nye takster over møllerne udi Fyns stift i den tidligere nævnte pk. Taksationen er indkommen den 20. juli 1689.

² Den findes som litr. B i Nye takster over møllerne udi Fyns stift.

³ De her angivne summer stammer fra en sammenlægning af de summer, der for de enkelte amter opgives i en ordre af 15. juli 1690 til amtskriverne (Fyns stifts kontors ordre- og missivebog litr. D fol. 163 b l.). For et enkelt amts vedkommende, Nyborg amt, har jeg sammentalt det for de enkelte møller i den indsendte taksation angivne hartkorn, og summen blev da 255 td., medens den i den til amtsskriveren udsendte takst er 258 td. 4 skp. Årsagen hertil ligger i, at Pederskov mølle på Tåsing i den indsendte taksation står for 4 skp. (gl. mølleskyld 1 td. 7 skp.), hvad der — ganske sikkert ved en fejlskrivning — i renteskriverens specifikation er bleven til 4 td. Safremt denne fejltagelse først kommer for dagen i nærværende afhandling, turde læseren måske føle en vis medlidenhed med den Pederskov møller.

De taksationer, der indsendtes for Sjællands vedkommende, angår som før nævnt kun vandmøller, ikke vejmøller. Ordren af 23. april er opfattet som kun gældende taksationen af vandmøllerne.

For møllerne i Københavns amt foretoges ansættelsen af den derværende amtmand, A. L. Knuth, alene. Han skrev herom, at han vel gerne havde konfereret med de andre amtmænd i provinsen, men at hans opvartning hos kongen havde forhindret ham heri¹. Efter modtagelsen af befalingen 23. april havde han sendt birkefogderne i amtet en ordre, hvori det hed, at da han ikke kunde vide, om møllerne endnu var i den stand, som besigtigelserne fra år 1687 ommeldte, havde de straks og uden forhal »tillige med tvende mænd af de ældste, som er vittige og bedst efterretning give kan, i hvert sogn, hvor møller i eders distrikt liggende er, at erfare og nøje inkvirere, hvor mange tønder af mel, malt eller gryn, enhver mølle nat og dag male kan, og derforuden det allernærmeste efterretning om, når og ungefær hvor længe de kan have fuld vand, lige så sankevand, og fra og til hvad tider på året det plejer at slippe, samt om møllerne har nød af vinter og bagflod, lidt eller meget, med mere, hvad I eller mændene kan eragte tjenlig at specificere . . .«. På grundlag af disse ny indkomne relationer, i hvilke den årlige indkomst for hver mølle var angivet, »det ene år at komme det andet til hjælp«, foretog handa hartkornsansættelsen². Han gik ved denne ud fra, at halvparten af hver mølles fortjeneste kunde agtes til møllerens, hans hustrus, børns og tyendes underholdning, »hvilket dog vil kymmerligen tilstrække«, og den anden halvpart til skatter, landgilde samt møllens vedligeholdelse. Fjerdedelen af hele fortjenesten mente han kunde regnes for stående landgilde, dersom møllerne var ved magt, i stand til at male og ikke led mangel på møllegæster. Manufakturmøllerne

¹ Se møllebogen under nr. 1 i matrikulsarkivet. Taksationen er dateret 19. marts 1690.

² Disse relationer sammen med besigtigelserne fra 1687 indsendtes af amtmanden tillige med taksationen og findes indhæftede efter denne i møllebogen.

var ansatte efter, hvad de forventes at kunne svare, om de blev indrettede til kornmøller. Om manufakturmøllerne langs Molleåen bemærkedes det dog, at hvis for mange af disse blev indrettede til kornmøller, vilde de komme til at lide mærkelig mangel på møllegæster. Jordskylden for møllerne opførtes ikke, og øde møllesteder var ikke beregnede.

De øvrige amtmænd på Sjælland, dog med undtagelse af amtmanden over Sorø og Ringsted amter, Fr. Gabel, affattede deres specifikationer over vandmøllerne og deres maleværks hartkornstaksering efter forudgående fælles konference, sådan som den kongelige ordre påbød. Disse specifikationer, som regel en for hvert amt, indsendtes i begyndelsen af året 1690 til rentekammeret, og hver er underskrevet af flere amtmænd, blandt dem altid stiftamtmanden Otto Krabbe¹. De havde, som de skrev, nogle gange været forsamlede i Ringsted i anledning af hartkornsansættelsen. Ved denne havde de ikke blot taget hensyn til møllernes bonitet og beskaffenhed, både hvad maleværket, vandet og dæmningerne angik, men de havde også gjort overslag over, hvor lang tid hver mølle kunde male, og herefter udregnet, hvor meget toldmel mølleren kunde fortjene. Fra fortjenesten havde de fradraget de nødvendige årlige udgifter til møllens og dæmningernes reparation samt de påboendes nødvendige udgifter. Det øvrige var bleven beregnet til hartkorn.

Denne forklaring er dog ikke fuldkommen nøjagtig, hvad der kan ses af en af stiftamtmanden senere indsendt udførligere »underretning om, hvis som fornemmelig er passeret, proponeret og protokolleret ved vandmøllernes maleværks taksering til hartkorn udi Ringsted ved stiftamtmanden, en del af amtmændene, amtsforvaltere og amtsskrivere«². Det hedder i denne underret-

¹ De findes i møllebogen, og der står noteret på dem, at de er indleverede i rentekammeret den 27. febr. 1690.

² Findes i møllebogen og er indsendt af stiftamtmanden 6. april 1691 efter gentagne opfordringer fra rentekammeret, der ønskede et lignende materiale indsendt, som amtmand Knuth havde sendt for Københavns amts vedkommende. Rentekammerskrivelser 9. aug., 6. septbr. og 16. decbr. 1690 samt 14. marts 1691. Sjællands stifts ktr. Ordre- og missivebog litr. A fol. 233 b f., 254 f. og 327 b f. samt litr. B s. 124 f.

ning, at en del først var af de tanker, at møllerne burde takseres efter antallet af møllegæster. Man skulde udregne, hvor meget sådanne familier (møllegæsternes) kunde konsumere årlig, derefter beregne møllernes toldmel og så sætte taksten efter dette. Herimod blev det imidlertid indvendt, at møllegæsterne til hver mølle ikke altid var lige mange. Den største del af møllerne kunde eller måtte ikke male uden nogle måneder om året, og møllegæsterne måtte så på den anden tid enten søge til købstædernes vejrmøller eller søge til andre vidtafliggende vandmøller, hvor de kunde få malet. Blev en mølle på en eller anden måde øde, måtte gæsterne naturligvis søge andensteds hen med deres maling, men man kunde dog ikke altid af denne årsag gøre forandring på møllernes takster. »Så befandttes og, at til sommerføde har de fleste bønder intet korn at lade male, men sælger i købstæderne lam, kyllinger, æg og deslige og køber heller borger der brød igen; så lader og en del landboer male gryn og malt på håndkværne hos sig selv, hvorfor det ej kunde holdes for et sikker fundament at taksere heller sætte hartkornet over visse møllegæster«. I stedet undersøgte man indgående hver mølles tilstand, hvor meget den kunde male nat og dag — ugen regnet til 6 søgnedage —, og hvor lang tid den kunde male om året, samt møllerens årlige fortjeneste i toldmel. Man beregnede 8 toldkar af hver td. brød- og grynkorn, 4 toldkar af hver td. malt. 18 toldkar regnedes lig 1 skp. åbomål¹. Af møllens årlige indkomst ansatte man da en fjerdedel som hartkornet. Den øvrige del af indkomsten beregnedes til møllens vedligeholdelse, udredelse af landgilde og kontributioner, de påboendes underhold m. m. Man havde ganske vist først forsøgt at opstille et regnskab over en mølles indtægter og udgifter for herved at finde, hvad en mølle fik tilovers. Men i det opstillede regnskab overgik udgifterne langt indtægterne, hvorfor man valgte den anden fremgangsmåde, den samme, som amtmand Knuth

¹ Dette stemmer med, at det i »møller-laugs-artikler« af 15. janr. 1684 (Sjæll. registre nr. 11) i paragraf 5 hedder, at på landet betaales malelønnen in natura, nemlig den attende del af en skp., hvortil toldkarret skal svare.

brugte, nemlig at ansætte fjerdedelen af indtægten som hartkorn¹.

I den beskrivelse over de enkelte møller, der følger efter den nu omtalte redegørelse for hartkornsansættelsen, lægger man særlig mærke til en angivelse af den årlige bekostning ved dæmningens og mølleværkets vedligeholdelse. Ved et par møller er denne bekostning sat så højt som til 30 rdl. Den årlige fortjeneste er derimod ikke opført. Om en del skvatmøller i Dragsholm amt, der ikke tidligere havde været takseret til mølleskyld, men nu hver sattes til 2 skp., hedder det i beskrivelsen, at bonderne selv havde bekostet dem opsatte, og at de »i sær ej kan med vandfald heller des beskaffenhed beskrives, såsom de ej kan male videre derpå end det ringe til deres eget huses fornødenhed og dog ej det undertiden, mens må lade det meste male på de andre der om liggende møller, thi vandet til sådanne kommer af små render, damme, gadekær og deslige . . .«. Øde møller eller møllesteder var heller ikke her bleven ansatte, hvad der fremkaldte en længere korrespondance mellem rentekammeret og stiftamtmanden. På denne skal vi imidlertid ikke her komme ind, men kun lige anføre, at Krabbe hævdede, at »det, som ej er til, kan man ej heller taksere«, og at han til slut synes at have taget det parti at lade rentekammeret skrive uden at svare på dets skrivelser. Så opgav kammeret formentlig forsøgene på at afnøde Krabbe taksationer over det, som ej var til². — De indsendte specifikationer havde om de øde møller bemærket, at de mulig aldrig blev genopbyggede, hvorfor de ikke havde kunnet takseres. Skulde det ske, at der igen blev sat møller på sådanne steder, kunde amtmanden angive det og derefter taksere dem. I beskrivelsen var øde møllesteder bleven opførte. En del havde, hed det her, været øde i mands minde, en del var bleven ødelagte i fjendetiden (svenskekrigene), og andre var siden bleven

¹ Det opstillede regnskab gengives nedenfor som tillæg.

² Krabbes anførte bemærkning findes i hans skrivelse af 6. april 1691 i møllebogen. Herefter skrev kammeret endnu til Krabbe den 30. maj, 27. oktbr. og 1. decbr. 1691. Sjæll. stifts kontor. Ordre- og missivebog 1691, litr. B. s. 324 f., 571 f. og 633.

øde ved ulykkelig hændelse, i de fleste tilfælde af mangel på vand og anden udygtighed, »så stederne ikke er værd at sætte møller eller gøre nogen bekostning på«.

Amtmanden over Sorø og Ringsted amter, Fr. Gabel, var som ovenfor nævnt ikke mellem de amtmænd, der i Ringsted konfererede om vandmøllernes hartkornsansættelse. I en memorial til kongen af 15. april 1690 beklagede han sig over, at de andre amtmænd uden at underrette ham derom skal have samlet sig for ifølge den kongelige ordre 23. april 1689 at taksere vandmøllerne og allerede skal have indgivet deres forretninger herover¹. Han følte sig ulykkelig over ikke med lige »promptitude« at have kunnet efterkomme kongens befaling samt over, at han heller ikke endnu kunde dette. For at opfylde nævnte befaling, ifølge hvilken kongens interesse intet skulde afgå, og møllerne skulde kunne blive ved magt med lighed over alt i det ene amt imod det andet (sådan refererer Gabel befalingen), anså han det nemlig for nødvendigt, at møllegæsterne fordeltes proportionelt efter hver mølles maling. Herved vilde man opnå, at hver mølle for at få så mange gæster som muligt tildelt vilde opgive dens maling til det højeste. Dette var til gavn for kongens interesse, og der vilde skaffes et stadigt og fast fundament til møllernes lighed og konservation. Så længe hver mølle ikke havde fået tillagt sine bestemte møllegæster, var »ingen vist eller fast facit at gøre på nogen mølles maling, eftersom enhver nu efter sin egen vilje og inklinasjon forlader den ene mølle, når ham lyster, og går til den anden«. Der vilde hertil behøves en særlig forordning, hvorved møllegæsterne henlagdes til visse møller samt tilholdtes at lade male i rette tid, når der var vand, og hvorved der fastsattes straf for dårlig behandling af møllegæsterne m. m. Såfremt kongen ikke billigede dette hans forslag, der vilde hindre den store afgang i kongens interesse, bad han om at måtte få tilsendt de andre amtmænds fundament til deres beregning, for at hans kunde blive affattet i overensstemmelse hermed.

¹ Gabels memorial findes sammen med de nedenfor anførte herom handlende dokumenter, også den kgl. resolution af 7. juni, i møllebogen under nr. 3.

Gabels forslag om udstedelse af en særlig forordning om mølletvang skulde man egentlig synes ganske upåkrævet, når man tager de allerede eksisterende lovbestemmelser på dette område i betragtning. Man kan henvise til Christian IV.s forordning af 16. febr. 1617 om »møller at søge«, til den store recess af 27. febr. 1643 (II. 9. 1), ja til selve Danske lov (5-11-3). Imidlertid skal jeg ikke ved denne lejlighed komme ind på en drøftelse af det meget interessante spørgsmål om mølletvang, men her kun fastslå, at Gabel betragter den som ikke eksisterende, og at denne betragtning deles både af stiftamtmanden og af rentekammeret. Rentemesteren afæskede stiftamtmanden hans betænkning om Gabels forslag, og denne betænkning afgav Krabbe den 10. maj 1690. Han bemærkede her, at det ikke var rigtigt, når rentemesteren mente, at man ved møllernes taksering ikke havde taget hensyn til, hvad møllegæster eller søgning hver mølle havde. Men møllerne var ganske vist ikke satte herefter, da man af mange forskellige årsager ikke kunde tvinge møllegæsterne til at søge en bestemt mølle: De fleste møller malede kun 6 à 7 måneder om året, og ofte hændte det, at møller blev øde, eller at øde møller genopbyggedes, og skulde disse da ingen møllegæster have? Mølletvang vilde også fremme en slet behandling af møllegæsterne. Derfor havde man ved taksationen taget mere hensyn til møllernes maleværk og deres bonitet i sig selv samt til den tid, de årlig kunde male, »hvilket dog falder ud på møllegæster«. Til slut udtrykte stiftamtmanden ønsket om, at taksten for møllerne der i stiftet måtte udkomme, da den allerede var udkommet for de andre stifter.

Til denne betænkning henviste rentekammeret i en derpå følgende forestilling af 20. maj til kongen. Det udtalte, at selv om Gabels tanker om, hvordan møllernes takst måtte mindst afgå, var »helt gode«, fandt det dog ikke, at mølletvangen her i landet kunde have fremgang. Taksten for Ringsted amt kunde, mente kammeret, bedst indrettes efter den ved de andre amter opsatte måde, hvorfor fundamentet hertil burde tilstilles Gabel, »på det og møllerne her i landet lige ved de udi de andre provinser kunde begynde at skatte efter den nye takst«. I overens-

stemmelse hermed resolverede kongen den 7. juni, at der med møllernes taksering og beregning skulde fortfares i Ringsted amt på lige fundament som i de andre amter, »på det at skatterne derefter af møllerne herudi vort land Sjælland fra næstkommendes 1. juli kan blive krævet«. Denne resolution meddeltes Krabbe den 21. juni, og taksationen over møllerne i Sorø og Ringsted amter blev derefter foretagen og indsendt. Den er underskreven af Krabbe og Gabel og dateret 7. juli. Hermed var endelig alle de sjællandske taksationer indkomne. For Bornholm fandt der, skal det her bemærkes, ingen ansættelse til mølleskyld sted.

Rentekammeret har formentlig anset det for uforudt at erhverve anden kongelig approbation på de nye mølletakster for Sjælland end den i resolutionen af 7. juni indeholdte. Nogen anden resolution om mølletaksterne ses i hvert fald ikke at være givet. Den 19. juli udgik der til amtsskriverne i Sjælland ordre om, at skatterne fra den 1. juli 1690 skulde kræves efter den nye takst, der samtidig blev dem tilstillet¹. Mølleskyldshartkornet efter denne var for Sjælland omkring 1315 td., medens det gamle mølleskyldshartkorn havde været på over 2200 td., altså en ganske klækkelig afgang i kongens »interesse«. Kun for et par amters vedkommende var den nye mølleskyld højere end den gamle: For Dragsholm amt, hvor en række tidligere ikke ansatte skvatmøller som ovenfor set nu var bleven takserede, så hartkornet nu var 32 td. 4 skp. imod tidligere 16 td. 1 skp., og for Københavns amt (herunder Hørsholm amt), hvor en del manufakturmøller ikke før havde været ansatte, men nu blev det. Hartkornet var her 231 td. 5 skp. 3 fj. 1⁴/₇ alb. imod tidligere 179 td. 5 skp. — Den i de nye takster angivne sum på mølleskyldshartkornet forblev naturligvis ikke ganske uforanderlig, som årene gik. Allerede i det næste og de derpå følgende år efter 1690 opstod der variation i det. En mølle var undladt at takseres, en var brændt, men blev genopbygget, en

¹ Sjæll. stifts kontors ordre- og missivebog litr. A (5. marts 1689—31. decbr. 1690) fol. 225 b ff. Specifikationen på det gamle og det ny mølleskyld er indført fol. 346 ff.

anden blev ommatrikuleret, atter en anden lagt ind under hovedgårdstakst. Men større svingninger i summen fremkaldte sådant dog ikke.

Fire dage før ordren til amtsskriverne i Sjællands stift var der udgået ordre til amtsskriverne på Fyn og Låland-Falster om, at skatterne af møllerne her ligeledes fra 1. juli skulde kræves efter den nye takst¹. Som begrundelse herfor henvistes til den omtalte kongelige resolution af 7. juni om de sjællandske møllers taksation.

Størrelsen af molleskyldshartkornet hele landet over var efter en af regnskaberne godt et hundrede år senere foretagen ekstrakt 5094 td. 7 skp. 2 fj. 1½ alb. Lidt mindre var dog, efter hvad Mandix i sin bog: Om det danske kammervæsen (1820. S. 48 og 86 f.) oplyser, det hartkorn, hvoraf der svaredes skatter. Det upriviligerede var 3847 td. 6 skp., det privilegerede 1042 td. 5 skp.

Den nu i det foregående givne fremstilling af møllernes ansættelse til hartkorn i Christian V.s matrikel skal jeg slutte med omtrent de samme bemærkninger, hvormed jeg i sin tid endte min skildring af den jyske landmålingsmatrikel: Ved ansættelsen har skønnet i ret stor grad været rådende, og nutiden vilde formentlig kræve nøjagtigere metoder. Men arbejdet må for sin tid betegnes som meget betydeligt, og fremhæves må den bestræbelse efter lighed og retfærdighed, der overalt gør sig gældende: Den ene mølles lighed mod den anden, lighed i det ene amt mod det andet! Man kan endvidere som historiker glæde sig over det rige stof, som specifikationerne og beskrivelserne over møllerne har bevaret for topograferne. Klart tegner sig gennem dette stof møllernes, navnlig vandmøllernes, store betydning i det danske samfund og i det danske landskab. Men den plads, som de her gennem århundreder har indtaget, trænger nutidens rivende tekniske udvikling dem bort fra, og i stedet erhverver de sig — som alt dødt og doende — en plads i museerne.

¹ Fyns stifts kontors ordre- og missivebog 1690 litr. D fol. 163 b f.

T I L L Æ G

Det ovenfor s. 51 f. omtalte regnskab over en molles årlige indtægter og udgifter ser således ud:

»N.N. molles maleværk står for 8 td. hartkorn, kan årlig male den ene tid at bøde på den anden brød- og grynkor 500 td.
 Deraf har mølleren 8 toldkar af hver td. er . . . . 4000 toldkar.
 Derforuden malar han årlig malt . . . . . 152 td.
 Deraf har mølleren 4 toldkar af hver td. er . . . . 608 toldkar.
 Gør så i alt, som males af alle slags det hele år 652 td.
 Deraf har mølleren . . . . . 4608 toldkar.
 Og regnes 18 toldkar til 1 skp. er så . . . . . 32 td.

Anslagen à 8 mk. hver td. af alt, så det ene slags bøder på det andet, gør i penge et års indtægt af maleværket 42 rdl. 4 mk.

Derimod årlig visse udgift.

4 kvartal. à td. 24 sk. er . . . . . 8 rdl.
 Sognerytterpenge er årlig . . . . . 2 rdl.
 Kop- og ildstedskat, mølleren og hustru . . . . . 2 rdl.
 Et barn eller tjenestepige . . . . 2 mk. }
 En karl eller dreng . . . . . 3 mk. } . . . . er 1 rdl. 3 mk.
 Et ildsted . . . . . 4 mk. }

Konsumtion- og familieskat,

Mølleren og hustru 4 mk. }
 En karl og pige . . . . 3 mk. } begge terminer . 2 rdl. 5 mk.
 Af stalden udi begge }
 termin. vist . . . . . 3 mk. }

Oxe- og flæskeskat à td. 12 sk. er . . . . . 1 rdl.

Skattekornt

à td. rug $3\frac{1}{2}$ fdk. er 7 skp. }
 à skp. 1 mk. er . . . . . 7 mk. }
 byg 3 fdk. er 6 skp. à skp. }
 12 sk. er . . . . . $4\frac{1}{2}$ mk. } gøripenge 2 rdl. 2 mk.
 havre $2\frac{1}{2}$ fdk. er 5 skp. à }
 skp. 8 sk. er . . . . . $2\frac{1}{2}$ mk. }

Sum: contributio: alt til penge er anslagen er årlig 19 rdl. 4 mk.

Årlig landgl. af møllen kan regnes 12 td. mel à td.

8 mk. er . . . . . 16 rdl.

Møllens årlig vedligeholdelse med tømmer, stål,

jern, stene, dæmningen og arbejds løn, det ene

år at bøde på det andet i det mindste . . . . . 8 rdl.

En dreng og piges årlig løn . . . . . 10 rdl.

Brødkorn til mølleren, konen, tvende børn heller

tjenestefolk er 4 personer hver månedlig 2 skp.

rug, ny mål, er årl. rug 12 td. à td. 8 mk. er 16 rdl.

Byg heller malt til øl årlig 12 td. à td. 1 rdl. er 12 rdl.

Sum: på årl. visse udgifter er ..... 80 rdl. 4 mk.

Udi forbemelte udgift regnes intet videre til gryn heller andet nødvendig sul, ej heller salt, fisk og deslige, item foder til 2 bæster, 2 koer, $\frac{1}{2}$ snes får, ej heller klæder, sko, ildebrand med videre til nødtørftighed, som mølleren ej selv har, men må købe det. Derforuden har han andre visse årl. udgifter som offer de 3 højtidsdage til præst og degn for hannem og hans hustru, så og ved bornedåb og brudefolk, som ikke er beregnet. Dog beløber udgiften højere end indtægten penge ..... 38 rdl.«